

Piyasa Ekonomisi ve Özgürlük İlişkisi Üzerine Bir Tartışma

A Discussion on the Relationship Between Market Economy and Liberty

Şenay Eray Sarıtaş, Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
E-Posta: senay.saritas@hbv.edu.tr

Anahtar Kelimeler:

Liberalizm,
Piyasa Ekonomisi,
Özgürlük,
Kapitalizm,
Birey.

Öz

Piyasa ekonomisi tarihsel olarak Ortaçağ sonu ile Sanayi Devrimi arasındaki dönemle birlikte tarımsal temel üzerinden Fransa’da, sonrasında ise endüstriyel alanda İngiltere’de kurulmuştur. Fransız Devrimi ile birlikte ise liberalizmin bir ideoloji olarak hayat bulmasıyla piyasa ekonomisinin gelişiminde hızlı bir ilerleme olmuştur. İktisadi liberalizm “serbest rekabet” düşüncesine dayanmaktadır ve her ekonomik modelde olduğu gibi belirli felsefi ve ahlaki önermeler üzerinden şekillenmiştir. Locke, Hume, Montesqueiu, Adam Ferguson, Adam Smith, J. Stuart Mill, Bentham, Spencer, Isiah Berlin, Constant ve Hayek gibi düşünürlerin görüşleriyle şekillenen bu sistemin belirli varlık koşulları bulunur. Özgürlük ve özgür birey temelinde, özel mülkiyet, miras, girişim özgürlüğü, meslek ve işyeri seçme serbestisi, mukavele yapma serbestisi, kurum ve ortaklık kurma özgürlüğü, rekabet serbestisi, ekonomik motif ve fiyat mekanizması gibi koşullar toplumsal ve siyasal ilişkilerin etkileşimiyle birlikte piyasa ekonomisi sisteminin altyapısını oluşturmaktadır.

Keywords:

Liberalism,
Market Economy,
Freedom,
Capitalism,
Individual.

Abstract

The market economy was historically established in France through the agricultural foundation and then in the UK in the industrial area, with the period between the middle ages and the Industrial Revolution. With the French Revolution, there was a rapid advance in the development of the market economy with the realization of liberalism as an ideology. Economic liberalism is based on the idea of “free competition” and, as with any economic model, it is shaped by certain philosophical and moral propositions. Shaped by the views of thinkers such as Locke, Hume, Montesqueiu, Adam Ferguson, Adam Smith, J. Stuart Mill, Bentham, Spencer, Isiah Berlin, Constant and Hayek, this system has certain conditions of existence. On the basis of freedom and free individual, conditions such as private property, inheritance, freedom of enterprise, freedom of choice of profession and workplace, freedom of reconciliation, freedom of institution and partnership, freedom of competition, economic motive and price mechanism forms the basis of the market economy system with the interaction of social and political relations.

Giriş

Bir devlet sistemi içerisinde, bireysel hak ve özgürlük alanlarının belirlenmesi, çizilmesi veya yok sayılması, o ülke yapısının yalnızca ve yalnızca yürüttüğü siyaset ile sınırlı değildir. Her ne kadar siyasal yapısıyla alakalı olsa da, varlık gereği siyasal yapının sınırı iktisadi modeli ile de bir o kadar ilişkilidir. Yani siyasal-ekonomi bağlamında, “piyasa ekonomisi”nin özgürlük ilişkisi ve bu kavramların ne derece birliktelik içerisinde olduğunu oldukça önemlidir. Çünkü politik olan herşey aynı zamanda iktisadi unsurların etkisi altındadır ya da bu unsurları etkilemektedir.

Bu çalışmada piyasa ekonomisinin ne olduğunun ve varlık koşullarının tespitinin devamında, “özgürlük” ile temelde ne kastedildiğinin izahı yapılmaya çalışılacaktır. Piyasa ekonomisi ve özgürlük arasındaki ilişki ise kavramsal bir analizden sonra doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki aşamada incelenecektir. Doğrudan ilişki, piyasa içerisindeki “birey özgürlüğü” üzerinden yapılan bir anlatımla izah edilmeye çalışılırken; dolaylı ilişkide ise “piyasa ekonomisinin” varlığı veya yokluğunun bireylerin toplumsal ve siyasi alandaki özgürlüklerini hangi ölçüde belirlediği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Piyasa ekonomisi ve özgürlük kavramlarının, gündelik hayatta sıkça kullanılan terimler olduğu görülür. O açıdan bu kavramların terimsel incelemesi yapılmaksızın ilişkilerine bakılması doğru olmayacağından, bu çalışma içerisinde özellikle terimler üzerinden bir tahlil yapılarak ortaklıklar ortaya konulacaktır. Her ne kadar sıklıkla telaffuz edilen kavramlar olmasına rağmen her ikisi de bir o kadar yanlış kullanılan, içeriği var olunan görüşlere göre doldurulmaya çalışılan kavramlar olagelmıştır. Bu nedenlerden dolayı çalışmanın esas konusu olan piyasa ekonomisi ve özgürlük arasındaki ilişki tahlil edilmeden önce piyasa ekonomisi ve özgürlük kavramlarının esasta ne olduğuna dair kavramsal ve tarihsel bir inceleme ile çalışmaya başlamak yerindedir.

Piyasa Ekonomisine Tarihsel Bir Bakış

Piyasa ekonomisi tarihsel olarak belirli öğretilerin ve ekonomik yapıların değişimi ile oluşmuştur. Ortaçağ sonu ile Sanayi Devrimi arasındaki dönem, piyasa ekonomisinin şekillenmesi için en önemli aşamayı oluşturmaktadır. Denizaşırı ülkelerin keşifleri ile başlayan bir ticari dönem bu kavramın kökeni noktasında bize yol gösterir. Bu dönem içerisinde iktisadi açıdan, kapital birikim sağlanmaya başlanır ve piyasa ekonomisinin şartlarını hazırlayan ticari kapitalizm varlık bulmaya başlar. Batı dünyası, piyasa ekonomisini tarımsal temel üzerinden Fransa’da, sonrasında ise endüstriyel temel üzerinden İngiltere’de kurmuştur. Fransız Devrimi ile birlikte ise iktisadi liberalizmin yani piyasa ekonomisinin gelişiminde hızlı bir ilerleme olmuştur. Liberal düşünce Fransız Devrimi’nin öncü ideolojisi olarak hayat bulmuş ve tüm Avrupada yayılan bir harekete dönüşmüştür. Bu noktada liberalizmin tarihsel hareketliliği ile piyasa ekonomisinin gelişim süreci içiçe geçer ve birlikte bir tahlili zorunlu hale getirir.

Liberalizm, Latince *liber* kökünden gelir, gelişimi 17. yüzyıl İngiltere’inde başlar ve özellikle Aydınlanma hareketi etrafında şekillenir. (Gül, 2006: 9). Liber sözcüğü 14. yüzyıldan beri kullanılmaktadır; bir dönem ne serf ne de köle olan özgür insanlar sınıfını

belirmek için kullanılmış, sonrasında cömertlik, açıklık veya açık görüşlülüğü ima etmek için kullanıldığı da olmuştur. Ancak buna rağmen, siyasal bir bağlılığı çağrıştırmaya uzun yıllar almıştır. Politik anlamda ilk kez 1812 yılında İspanya’da kullanılmış, 1840’lı yıllar itibarıyla Avrupa’da ayrı bir siyasal fikir kümesi olarak geniş ölçüde tanınmıştır. O dönemlerde çeşitli açılardan liberalizm mutlak monarkların ve arazi sahibi aristokrasinin yerleşik iktidarı ile çatışma halinde büyüyen orta sınıfın özlemlerini ifade etmiştir. Zaman zaman devrimsel değişimler talep eden bu fikirlerin etkileri, 17. yüzyıl İngiliz Devrimi ve 18. yüzyıl sonlarındaki Amerikan ve Fransız Devrimleri’nde kolayca fark edilebilmektedir (Heywood, 2007: 31-32). Sonuç olarak bu kavram Avrupa’da feodal sistemin çöküşü ve onun yerine gelişen kapitalist toplumun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Liberalizmi bir ideoloji olarak tanımladığımızda özellikle siyasal olarak İngiltere’nin anayasal geleneğine (buna bir ölçüde Fransa’nın devrimci mirası da eklenebilir), ekonomik olarak sanayi devrimi ve entelektüel olarak bazı romantik unsurların katılımıyla yaygınlık kazanan aydınlanma felsefesine dayandığını söylemeliyiz. (Alatlı, 2010: 1155). Liberalizmin felsefi kökenleri incelendiğinde 17. yüzyılda Locke, Hume, Montesquieu, Adam Ferguson, Adam Smith, J. Stuart Mill, Bentham, Spencer, Isaiah Berlin, Constant ve Hayek gibi düşünürlerin görüşleriyle şekillenen bir hareket olarak karşımıza çıkar. Liberal düşüncenin iktisadi, siyasal, ahlaki ve sosyal değerlerinin temelleri bu düşünürler tarafından atılmıştır (Çaha, 2001: 23). Ancak söylendiği üzere bu hareketin gerçek politik bir hal alması Fransız Devrimi ile birlikte olmuştur. Alexis de Tocqueville’in söylediği gibi liberalizm ile demokrasi bağlantısı bu devrimle mündemiç halde gelişmiştir. Yani Fransız Devrimi ile birlikte demokrasi, cumhuriyet ve liberalizmi özdeşleştirerek açıklama ve bunların ortaklığı üzerinden piyasa ekonomisine dair tahliller yapmak mümkün hale gelmiştir. (Çetin, 2001: 220) Bireyi temel alan ve onu birtakım temel kurum ve varlıklardan üstün gören bir anlayışı savunan liberalizmin en temel ilkesi bireyin her alanda özgür bırakılmasıdır. Liberalizmin ekonomi kuramı ise Adam Smith ile Thomas Maltus’un çalışmalarına dayanmaktadır. Frederic Bastiat, orta sınıfın hükümet müdahalelerine göstermiş olduğu tepkiye “laissez faire” (bırakınız yapsınlar) söylemiyle destek olmuştur (Alatlı, 2010: 1155). Sabine ise sınırlı devlet, serbest girişim ve özgür şekilde sözleşmelerle yapılan düzenlemelerin liberalizmin üç temel ilkesi olduğunu söyler. Ona göre bütün kollektivist girişimlere karşı bireycilik, bireyler arasındaki ilişkilerin ahlakilik ölçütünü belirtmektedir. (Sabine, 1973: 103-105) Popper ise liberalizmi açık toplum olarak tanımlar. Devletin bu sistemdeki görevi yurttaşların özgürlüklerini korumaktır. Bu toplumun kökenlerinde özgürlük, soyut bir toplumsal yapı, gönüllü birliktelik ve işbirliğinin esas olduğu bir toplum olmasını arzular (Popper, 1967: 186).

Bu açıdan liberal düşüncenin ekonomik bir analizini yaptığımızda merkantalist dönem olarak da adlandırılan 18. yüzyıl dönemi, ticari kapitalizm içerisinde gelişen sanayi kapitalizminin açılması ve onun *laissez-faire* anlayışını gerektirmesiyle birlikte anılır. *Laissez-faire* ya da liberal iktisadi öğretisi, merkantilizme tepki olarak 18. yüzyıl sonlarında yeni sını kapitalizm ile ortaya çıkmış ve genişleyen yeni sını kapitalizmin savunucusu olmuştur. (Kazgan, 2000: 41-48). Merkantilistlerden farklı olarak yeni yükselen girişimci sınıf, toplumda kendi faaliyetlerini sınırlandıran kıstaslara karşı durmuştur. Bu sistemin dünya görüşü, kişisel menfaatleri maksimum hale getirme bağlamında bir özgürlük anlayışını ve kişisel girişim ile bireyin üretim faktörleri üzerinde tam hakimiyetini

öngörmesidir. Beraberinde, girişimci sınıf ve *laissez-faire* politikası “iktisadi liberalizm” felsefesini ortaya çıkarmıştır. Kazgan’a göre yeni yükselen girişimci sınıf, merkantilizmin tekellerine, kamu denetimine, ayrıcalıklara, soyluların toprak mülkiyetinden doğan gücüne karşı çıkarken; kendi çıkarı için özgürlük, bireysel girişim ve bireysel denetim istemiştir. Buna göre merkantilizmden iktisadi liberalizme geçişi hazırlayan şartlar gelir bölüşümünün “kar” olarak gelirden pay alan kapitalist sınıf lehine değişmiş olması, insan gücünün makine gücü ile ikame edilmesini sağlayan teknik buluşlar, yatırımın karlılığını sağlayacak denizaşırı ülkelerle beraber geniş bir piyasa potansiyelinin varlığı ve son olarak da üretim girdilerinin piyasayı oluşturup üretim faktörlerinin piyasadan serbestçe satın alınabilmesi olarak hayat bulmuştur(Kazgan, 2000: 52).

Ekonomik liberalizme ait dünya görüşü temel olarak “serbest rekabet” düşüncesine dayanmaktadır. Serbest rekabet düşüncesi de bağımlı olarak beraberinde “devletin ekonomiye karışmaması” anlayışını getirir. Kısaca, liberal modelin politik felsefi temeli “Tabii Kanun” felsefesi içerisinde şekillenmektedir. Adam Smith ve Fizyokratlar teorilerinde¹ özellikle bu felsefeden² yararlanmışlardır. (Kazgan, 2000: 51) Tabii Kanun felsefesi, temelde çıkarları peşinde koşan akılcı bireye dayanmaktadır. Buna da akıl ve tabii mantık durumuna haiz birey aracılığı ile tam ve yanılmaz bilgiye ulaşılabilecektir. İnsan doğuşundan itibaren aynı “insan tabiatı”na sahiptir. Eşitlikle beraber insanlar aynı haklara ve özgürlüklere de sahip olmalıdır. İnsanın tabii hakları arasında emeklerinin ürününü elde etmesi bulunmaktadır. Bu ise özel mülkiyet hakkını ifade etmektedir. Tabii yeteneklerin geliştirilmesi de en önemli haklar arasında yer almaktadır. Bu da bireysel girişim hakkı ve özgürlüğünü ortaya çıkarmaktadır. Toplumlar ise bu felsefe içerisinde içsel kurallara göre işleyen, tabii kuralları olan düzenli sistemler olarak değerlendirilmektedir. Bunlar aynı zamanda piyasa ekonomisinin temel varsayımlarıdır. Tabii uyum, birey-birey arası ve birey-toplum arasındaki çıkarların uyuşmasını da sağlamakta idi. Belirli bir toplum düzenini tasavvur eden bu iktisadi model, kendine uygun *kanunların tabiiiliği*’ni de oluşturmuştur. Kazgan’a göre “*kanunların tabiiiliği bunlara (toplumun işleyişi) hiç müdahale edilmemesi, müdahalenin faydasız olacağı sonucuna götürüyordu. Çünkü, toplumun tabii kanunlarıyla, kendiliğinden optimal şartları yaratması mümkündür*” (Kazgan, 2000: 57).

Bu görüş, 1929 krizi ile Keynesçi iktisat politikalarının darbe yemiştir ve ‘*müdahaleci devlet*’ anlayışı dünyada popülerite kazanarak, 1970li yılların sonuna kadar uygulanmıştır. İronik olarak, Keynesçi bir yaklaşımla devletin piyasaya müdahalesi ise, tekrar iktisadi liberalizme ortam hazırlamıştır. Özellikle 1960 ve 1970 li yıllarla beraber dünyada baş gösteren; enflasyon, işsizlik ve bütçe açıkları gibi sorunlar sonucunda liberalizme olan ilgi tekrar artmıştır. (Aktan, 1999:146) Yaşanan bu sorunlar üzerine klasik liberalizmin temel ilkelerini savunan üç temel okul; Neo-Avusturya Okulu, Chicago

1 Locke’un “rasyonalizm” ve “doğal düzen” felsefesi fizyokratları etkilemiştir. Aynı zamanda Descartes’in düşünceleri de üretim ve zenginlik konusunda ilk ciddi araştırmaları yapan fizyokratların düşünüşlerinde etkili olmuştur. (Savaş, 2000a: 226-227). İktisadın pozitif ve negatif içerikli bir bilim olarak doğuşu Adam Smith ile başlar. Ulusların zenginliğinin niteliği ve medeniyetler hakkında araştırma yapan Smith ile birlikte, Klasik Teorinin temelleri atılmıştır. Sonraki aşamalarda Smith’e iki önemli destek Say ve Bentham’dan gelmiştir. Say izafeten “Say Kanunu” diye bilinen teorisi ile Klasik Teorinin mantıksal yapısına önemli katkıda bulunurken; Bentham öne sürdüğü “faydacılık felsefesi” ile Klasik Teoriye destek vermiştir. (Savaş, 2000a: 259-302)

2 Bunlardan sonra varlık bulan ve İngiltere’de gelişen Faydacı felsefenin de büyük ölçüde Tabii Kanun felsefesinin bir ürünü olduğu söylenebilir.

İktisat Okulu ve Virginia Politik İktisat Okulu günümüz çağdaş liberal düşünce sistemini oluşturmada ciddi ölçüde etkili olmuştur. Liberalizmin tekrar canlanmasında neo-liberal düşünürlerin ve özellikle de Neo-Avusturya Okulu'nun, Hayek, Mises ve Barry gibi düşünürlerin sahip olduğu pay yadsınmaz. Günümüzde liberalizmin hem iktisadi alanda piyasa ekonomisini oluşturmasında; hem de siyasi ve sosyal alanlarda daha özgürlükçü bir yapılanma meydana getirmesinde, bu düşünürlerin oldukça önemli katkıları olmuştur.

Piyasa Ekonomisinin Tanımı

Somut bir tanımı yapılacak olursa piyasa ekonomisi kendi kurallarına göre göre işleyen bir piyasalar sistemi demektir (Demiröz ve Öncü, 2005:177) Kavramın temelini piyasa ekonomisinin varlık bulduğu yer yani “piyasa” oluşturmaktadır. Piyasa “arz” ve “talep”in buluşabildiği, daha doğrusu buluşması sonucu oluşan bir alandır. Sınırsız bir ortam olmasına rağmen daha dar ve somut bir anlamda ifade edilirse, arz ve talepleri gerçekleştiren alıcı ve satıcıların karşılıklı mallarının fiyatlarını miktarlarına dayalı olarak belirledikleri ortamdır. Bu ortam sadece fiziki bir mekân değildir, aynı zamanda teknolojik iletişim aletleri ile de kurulan ve yönetilen bir ortam, bir pazar alanıdır. Piyasa içerisinde, satıcı ve alıcıların, “arz” ve “talep”leri temel belirleyicidir. Bu doğal düzen içerisinde, yani mucidi bulunmaksızın, kolektif aklın insanlık tarihi boyunca süren bir akış sonucunda ortaya çıkardığı piyasa ekonomisi, “dar anlamda” fiyat mekanizması olarak bir kaynak tahsis mekanizmasıdır (Akalin, 2002:83). Alıcı ve satıcılar müdahalesiz oluşturdukları arz-talep dengesi ile ekonomik modelini “birey” esasında toplumsal ve siyasal müdahalelerden bağımsız doğal bir biçimde dengeye getirerek oluşturur. Bu anlamıyla piyasa, Barry’ye göre “*bireyler tarafından, arzularının etkili bir biçimde tatmininin bir mekanizması olarak kendiliğinden geliştirilen sosyal bir kurumdur*” (Barry, 2004: 73).

Liberalere göre piyasa kendi kendini düzenleyen bir mekanizmadır ve bu yüzden dışarıdan yönlendirilmeye ihtiyacı yoktur. Piyasa ekonomisinin çerçevesi Adam Smith’in ekonomi, John Locke’un ise siyasi alandaki düşünceleri ile oluşan bir dünya görüşüdür. Locke’cu liberalizm “bir şeyden özgürlük” ilkesi çerçevesinde devletten bağımsız olmayı özgürlük olarak öngörür (Türe, 2006: 38). Devlet piyasaya müdahale etmemelidir, çünkü piyasa A. Smith’in “görünmez el” olarak işaret ettiği mekanizmaca işletilmektedir. Kendi kendini düzenleyen piyasa fikri, toplumda çatışan çıkarlar arasında doğal bir uyumun var olduğunu belirten liberal inancı yansıtmaktadır (Heywood, 2007: 64-65).

Bu anlamda piyasa mekanizması, Adam Smith’in “görünmez el”idir.³ Smith’in bu metaforla betimlediği ve açıkça merkezi bir planlamanın ya da kumandanın konusu olmadığı anlaşılan şey, gerçekte fiyat mekanizmasından ibarettir (Smith, 1955). Buna göre, özel mülkiyete ve sözleşme özgürlüğüne dayalı bir ekonomide, piyasa fiyatları, kendi çıkarlarını düşünen bireylerin eylemleriyle toplumun refahını bütünleştirir, ahenkli

3 “Her insan, sürekli olarak, sahip olduğu sermayeye en yüksek kazancı sağlayacak alanları araştırır. Ferdin peşinden koştuğu kazanç, toplumun değil kendisinin kazancıdır. Kendi çıkarını kollayarak işe koyulan insan, farkında olmayarak, toplumun da çıkarlarına en uygun düşen alana yatırım yapar. O halde kendi çıkarı peşinde koşan insan, görünmez bir el yardımıyla, başlangıçta hiç düşünmediği toplumsal bir amaca hizmet eder” (Smith, 1976: 477).

bir hale getirir(İnce, 2015:78). “Geniş anlamda” ise, piyasa mekanizması mülkiyet hakları arasında hukuk ile ele alınır. Öyle ki, piyasa ekonomisi; iktisadi faaliyetlerin örgütlenmesine ilişkin var olan üç modelden birisini oluşturmaktadır. Bu modeller; merkezi planlama veya merkezi kumanda modeli, karma ekonomi ve piyasa ekonomisi modelleridir. Bunlar sırası ile sosyalizm, devlet ve özel teşebbüsün birlikteliği ve liberalizm veya kapitalizm olarak da adlandırılabilir(Akalın, 2002: 83).

Piyasa ekonomisi de her ekonomik modelde olduğu gibi belirli felsefi ve ahlaki önermeler üzerinden şekillenmiştir. Felsefi ve ahlaki yargılar beşeriyet arz etmesi, dolayısıyla göreceli olması nedeni ile piyasa ekonomisinin taraftarlarını ve karşıtlarını yaratır. Piyasa ekonomisinin anlamlandırılması, bu karşıtlık ve taraftarlık bağlamında, felsefi ve ahlaki bazda birbirinden farklı olmuştur. Yayla’ya göre piyasa ekonomisini savunanlar, piyasa ekonomisinin kaynak dağıtımını kumanda ekonomisine göre daha iyi yaptığını ve alternatiflerine karşı daha başarılı olduğunu, sonuç itibari ile daha üretken ve müreffeh toplumlar ortaya çıkarabildiğini düşünüp ifade ederlerken; karşıtları yani aksini düşünenler ise temelde piyasa sisteminin adaletsiz ve bazı toplumsal kesimleri ezici bir ortam yarattığı savını ileri sürmektedirler(Yayla, 2000:137). Piyasa ekonomisinin karşıt durumu merkezi planlı ekonomiler yani kumanda ekonomilerdir. Piyasa ekonomisinin normları piyasa içerisinde şekillenirken, merkezi, planlı ekonomilerde merkezden belirlenip kumanda edilir. Piyasa ekonomisi taraftarları, kumanda ekonomisini randımsız ve kişisel özgürlüğü tahrip edici olarak bulmaktadır. Kumanda, yani merkezi planlı ekonomiler güçlü bir devlet anlayışına sahiptir. Piyasa içerisinde kendiliğinden oluşması gereken kararların merkezi güç olan devlet otoritesi tarafından alınması, piyasanın devlet otoritesi tarafından yönlendirilmesi, durdurulması veya desteklenmesi şeklinde gerçekleşen ekonomik modelde, “serbestlik ilkesi” yitirilmiştir. Bu bağlamda, mevcut ekonomik model merkezi grup veya bireylerin hakimiyetinde ilerler.

Piyasa ekonomisi ve merkezi ekonomi modeli arasındaki farkları daha derin anlayabilmemiz için öncelikli olarak piyasa ekonomisinin temel özelliklerinin ve koşullarının neler olduğuna bakılması faydalı olacaktır.

Piyasa Ekonomisi ve Koşulları

“Tam rekabet koşullarının mevcut olduğu piyasa yapısı”na dayalı olarak, “fiyat mekanizması”, “serbest piyasa”, “liberal ekonomi” ve bazen de “kapitalist sistem” kavramları ile eş anlamlı olarak kullanılan piyasa ekonomisinin temel özelliklerini Savaş “ferdiyetçilik ve özel mülkiyet”, “rasyonellik”, “tam rekabet ve görünmeyen el” ve son olarak da “en iyinin yaşanması ilkesi” olmak üzere dört başlık altında toplamaktadır(Savaş, 2000b:56). Savaş’ın belirttiği bu özelliklerden “rasyonellik” ilkesinin çıkış noktası olduğu söylenebilir. Bu noktada Mises ekonomi teorisinin kendisinin praxeoloji⁴ olarak adlandırdığı tamamen a priori bir sisteme dayandığını savunur. Mises’in bu kavramı Avusturya İktisat Okulu’nun ayırt edici bir özelliğidir (Sarıçoban, 2012:161). O bu kavramı bireyin iktisadi davranışlarını da kapsayan genel bir teori olarak tanımlar ve yeni

4 Praxeology Türkçe’de temkinli yanlışlamacılık olarak da kullanılmaktadır. Kısaca, praxeology Mises’e göre insan faaliyetlerinin genel bilimidir ve çıkış noktası da “insanoğlu eylemde bulunur” potülasıdır.

bir bilim anlamında kullanır. Ona göre iktisat bu yeni bilimin sadece bir alt birimidir. Bu düşüncesinin çıkış noktası, keyfi seçilmiş önermeler değildir, yani bir insanın sahip olduğu ve onu diğer canlılardan ayıran zekâ ve algılama yeteneği ile ilgilidir ve kendiliğinden kanıtlı tek bir önermedir. Mises'e göre insan faaliyetinin nihai amacı daima ihtiyaçların tatminidir. İnsan faaliyeti amaçlıdır ve bu yüzden rastgele ya da tepkisel değil, değer yargılarına dayanan, belirli bir amaca varmak için belirli araçların uygunluğu ya da uygunsuzluğuna dair fikirlerin rehberliğinde oluşan davranışlardır (Yay vd., akt. Sarıçoban, 2012:161). Bu "amaçlı" olma durumu dolayısıyla bireylerin fiil ve hareketleri "irrasyonel" olamayacaktır. Bu bağlamda, metodolojik açıdan insan eylemleri incelenmek isteniyorsa, bireylerin "rasyonel" varlıklar olduğunu kabul etmek gerekir(Aktan, 1995:14).

Mises, piyasa mekanizmasının özellikle de "tüketiciler"e dayanmakta olduğunu belirtmektedir. Üretici (müstahsil) ve girişimcileri (müteşebbis) iktisadi faaliyetin görülmesini temin eden vasıtalar görürken, "tüketim"i (müstehtlik) durumu tayin edici olarak değerlendirilmektedir(Mises, 2000:21). Tüketici esas alındığında piyasa ekonomisi içerisinde fiyat veridir. Buna *atomisite şartı* denir. Öyle ki, piyasa fiyatının oluşması aşamasında çok sayıda satıcı ve alıcı bulunmaktadır. Tekelci olmayan bir piyasa içerisinde, tek bir firmanın toplam miktarın küçük bir bölümünü arz ettiğini düşündüğümüzde, piyasada yer alan çok sayıda alıcı ve satıcı arz ve talep üzerinde tekil olarak yeknesak etkili olamaz. Yani bunlar oluşan veya oluşacak olan piyasa fiyatını tek başlarına belirleme olanağına sahip değildirler. (Koutsoyiannis, 1987:180). Fiyat belirlenmesi "fiyat mekanizması" içerisinde gerçekleşir. Fiyat mekanizması, bilgi akışını, en ucuz üretim ve dağıtım metodlarını bulmayı teşvik ederken; istenen ve istenmeyen malları seçerek piyasayı temizler ve piyasanın yönünü belirler. Dolayısı ile piyasa ekonomisi "gayri şahsi" ve "objektif"tir. Bu ise piyasa fiyatlarının oluşum biçimine neden olur. Piyasa mekanizmasının işleminde piyasa fiyatı, milyonlarca üreticinin ve tanımadıkları milyonlarca tüketicinin tercihlerine hizmet eder; kar ve fayda maksimizasyonunu sağlar(Akalın, 2002: 91).

Daha ayrıntılı incelendiğinde piyasa ekonomisinin belirli *varlık koşulları* bulunur. İlk olarak piyasanın temel varlık koşulu "özgürlük"tür. Özel mülkiyet, miras, girişim özgürlüğü, meslek ve işyeri seçme serbestisi, mukavele yapma serbestisi, kurum ve ortaklık kurma özgürlüğü, rekabet serbestisi, ekonomik motif ve fiyat mekanizması gibi koşullar temelde "özgür birey" kurgusu üzerinden şekillenmektedir. Liberalizmin kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi anlayışını, bireycilik ve özgürlük ilkelerinin toplumsal ve ekonomik ilişkiler alanına tercüme edilmiş ifadeleri olarak okumak mümkündür. Başka bir deyişle, bireycilik ve özgürlük ilkelerinin doğal sonucu, kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi anlayışı olmaktadır. Bireysel özgürlükle piyasa düzenine dayalı özel mülkiyet arasında özsel bir ilişki olduğu tezi, klasik liberallerce sıklıkla savunulan bir tez olmuştur. Bu tezin dayandığı temel argümanlardan biri, piyasa düzenine dayalı özel mülkiyetin olmadığı bir yerde bireysel özgürlükten (ve aynı zamanda özgürlüğün olası başka biçimlerinden de) söz edilemeyeceği şeklindedir(İnce, 21015:80). Hatta Bentham'a göre göre özgürlük olmadan fayda, fayda olmadan ekonomik özgürlük, ekonomik özgürlük olmadan mülkiyet ve de en nihayetinde bunların hepsi olmadan da mutluluk olamaz (Çetin, 2001:220).

Özgürlüğün konuşulduğu noktada asıl mevzu birey ve onun özgürlüğüdür. Yani birey liberalizmin olmazsa olmaz koşuludur. Birey ekonomik olarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilecek rasyonel, faydacı bir varlıktır (Çetin, 2001:222). Liberalizmde birey, siyasal ve toplumsal yaşamın temel birimidir. Liberal devletin temel ilkelerinin belirlenmesindeki amaç, kralların mutlak otoritesi ve ayrıcalıklı sınıflar karşısında bireyin her alanda serbest olmasını sağlamak ve bireyi her alanda tüm baskılardan kurtarmaktır. Liberal devletin sosyal düzen anlayışı, toplumsal düzenin atomlardan yani tek tek bireylerden kurulu olmasıdır (Göze, 1998; 354). Bireycilik ferde saygı duymak, onun düşünce ve tercihlerinin şahsına ait bir konu olduğunu kabul etmek ve bu varoluşlarının anlamlı olduğuna inanmaktır. Bu noktada birey bir araçtan ziyade kendi başına bir amaçtır. Bireycilikte esas bu düzeni korumaktır çünkü bu durum insan haklarının tam ve mükemmel uygulanmasıdır (Hayek, 1948: 28). Bireycilik ve liberalizm aynı düzlemde gelişmiştir. Birey, insan toplumlarının her türlü kurum ve yapılarının üstündedir. Birey toplumdan önce vardır ve bireysel haklar toplumsal haklardan çok daha üstün bir mertebededir. Bireye dayanmayan ve bireysel istek ve iradeden kaynaklanmayan her türlü toplumsal bütün liberalizm açısından arzu edilmez (Çetin, 2001:221). Bireyci bir toplumda söylenmesi gereken unsur bütün ekonomik ve sosyal kararların bireyin tercihlerine göre belirlenmesidir. Bireycilik bu anlamıyla bir analitik metot olmasının yanında aynı zamanda sosyal düzeni oluşturan bir sistem olarak karşımızda durmaktadır (Sarıçoban, 2012:163). Avusturya İktisat Okulu'nun öngördüğünü birey tamamen özgürdür ve kendi atfettiği değerler doğrultusunda seçimini yapar. Ancak burada bir subjektivite vurgusu vardır. Her birey seçimini farklı değerlerler üzerinden yapabilir. Subjektif değer kavramı özellikle bireylerin tercih aşamasındaki amaçlarının rasyonelliğini sorgulayamayacağı sonucuna ulaşır. Çünkü bir bireye göre A seçeneği değerliyken, başka bir bireye göre B seçeneği değerli olabilir (Çalık, 2010: 275).

Özgür bireyin kazanımlarını elinde tutma hakkıyla bağlantılı olarak piyasa ekonomisi ayrıca ve öncelikli olarak “özel mülkiyet” unsuruna dayanmaktadır. Piyasanın bireysel istek ve tatmin etmenlerine bir araç olması özel mülkiyet sistemi ile uyumaktadır. “Ekonomik karar ve tercih” serbestliğine dayanan piyasa ekonomisinin koşullarını “işini seçmede ve çalışmada serbestlik”; “çalışmadan elde edilen ve servetten sağlanan gelirin istenildiği gibi harcamada serbestlik”; “teşebbüs serbestliği”; “mülkiyet edinme hakkı” ve “devlet müdahalesinin en az olması koşulu” olarak da sıralayabiliriz (Kılıçbay, 1985: 8-9).

Piyasa ekonomisi diğer taraftan özünde adem-i merkezîyetçi bir özellik taşımaktadır. Gruptan ziyade birey üzerinden temellenen ve şekillenen piyasa ekonomisi, kararların adem-i merkezîyetçi bir yapı içerisinde alınmasına ve uygulanmasına ortam hazırlar. Özgür birey üzerinden şekillenen piyasa ekonomisi içerisinde minimal devlet anlayışı hakimdir. Yani ancak devletin bireye minimal noktada müdahale edebildiği bir devlet içerisinde piyasa ekonomisi yer edinebilir. Fakat bu kuralsızlıklar üzerine oturmuş bir sistemi ifade etmez. Kumanda merkezîyetçisi yani merkezden karar alınma ve uygulanmaya karşıt olarak, iş bölümü ve uzmanlaşmayı içerisinde kendiliğinden doğurur. Piyasa ekonomisinin serbest arz ve talepleri buluşturduğu bir piyasada “rekabet” oluşmaktadır. Daha faydalı üretim metodlarının kullanılmasına yol açan rekabet, herkesin en iyi olduğu işi yapmasını, üretim faktörlerinin en verimli olduğu alanda kullanılmasını, diğer bir deyişle en etkin

kaynak tahsisini sağlar. Bunun yanı sıra rekabet, herhangi bir kimse ya da işletmenin, belirli bir alanda bütün gücü ele geçirmesini önler(Yayla, 1992:183).

Çalışmanın temel eksenini piyasa ekonomisi ve özgürlük arasındaki ilişki odağında olması nedeniyle bu konuda özellikle F. A. Hayek'in piyasa ekonomisini nasıl incelediğine de bakmak gerekir. Hayek'in piyasa ekonomisinin özgürlük ve kanun hakimiyeti bağlamlarını detaylı incelemesi çalışmamıza aydınlatıcı bir ışık tutacaktır. Teknik bir anlatımda bulunmayan Hayek'in piyasa ekonomisine yaklaşımı klasik iktisatçılardan farklıdır. Klasik liberalizmin en önemli yorumcularından biri olan ve Keynesçi politikalara karşı geliştirdiği argümanlarla anılan(Baştürk, 2010: 267) Hayek, fiyat mekanizmasının harikulade bir işleyişe sahip olduğunu belirtmektedir. Zira fiyat mekanizması, üzerinde anlaşmaya varılan hedefler veya çıkarılacak talimatlar gerektirmemekte ve herhangi bir bilince sahip olmamakla beraber binlerce çeşitlilikteki malı en verimli kullanım terkiğine yönelmektedir (Hayek, 1948: 87). Yine Hayek'e göre, piyasanın, ortak amaçlar hiyerarşisine hizmet etmeyen, ama her kişinin kendi bireysel amaçlarını takip ederken diğerleriyle karşılıklı olarak yardımlaşarak işbirliği yapabildiği kendiliğinden işleyen bir düzeni vardır⁵ ve bu düzenin işleyişinden daha fazlasını istemek makul değildir (Hayek, 1948: 42).

Yayla, Hayek'in piyasa anlayışının özelliklerini belirtirken iki unsur üzerinde durmaktadır, bunlar; piyasa ekonomisinin “düzeltici” bir mekanizma olması ve “dinamik” bir sosyal süreç olmasıdır. Öyle ki, bir yaşam alanı ve piyasa içerisinde insanların eylem ve niyetleri birbirinden farklı olabilir, birbiri ile uyumsuz durumlarda, piyasa ekonomisi; bireysel eylemlerin çevre ile ve kendi arasında uyum kuran ve koordinasyonu sağlayan “düzeltici” bir mekanizma olarak işlev görür. Aynı zamanda piyasa ekonomisi bunu kendi iç dinamikleri ile yerine getirir, değişen koşullara karşı farklı unsurlar belirler, diğer bir deyiş ile statik değil “dinamik” bir süreçtir(Yayla, 2000: 140). Piyasa ekonomisi bu bağlamda rekabete dayanan fonksiyonel bir özelliğe sahiptir. Fakat Hayek'e bunun göre fonksiyonel olması, aynı zamanda tam rekabete dayalı olmasını da gerektirmez. O'na göre rekabet bir “keşif yöntemi”dir. Açacak olursak; bu yöntem “şeyleri önceden yapıldıklarından daha iyi yapma yollarını keşfetme teşebbüsüdür” (Yayla, 2000: 141). Hayek, bu kavramsallaştırmaları sadece ekonomi alanı içerisinde, bu alanın incelemesini yapmakta kullanmamıştır. Ekonomi dışında toplumsal hayat düzenlemesi içerisinde de “keşif yöntemi” temelinde oluşan bir rekabet anlayışını şekillendirmiştir. Bireyde mevcut olan sınırlı bilgi “keşif yöntemi” ile gerçekleşen bir rekabet anlayışı sayesinde bilgi paylaşımını sağlayacak; bu da hem bilginin görece çokluğunu artırırken hem de bilgiye ulaşma yolunu da açmış olacaktır. Tabii bunun temelinde de bireylerin özgür bir biçimde bu alanda bulunabilmeleri yatmaktadır. Temelde yatan bu “özgürlük” sonuçta elde edileni de özgür kılmaktadır. Esasında “keşif yöntemi” ile kurulan bu kavramsal geçiş, piyasa ekonomisi ve özgürlük arasındaki doğrudan ve özellikle de dolaylı ilişkiyi kurmamızda yazının ileriki kısımlarına ışık tutacaktır.

⁵ Hayek tarafından geliştirilen, sosyal düzenin politik ekonomik temelleri bilhassa Avusturya Ekolü'nün anlaşılması açısından oldukça faydalı bir kaynak sunar. Serbest piyasanın salt ekonomik bir model olarak değil fakat onun sosyal içeriğinin anlaşılması noktasında Mises'in argümanlarını ilerleten Hayek, Avusturya Ekolü'nün salt bir iktisat okulu değil aynı zamanda felsefi ve sosyal bir düşünce okulu olmasında ciddi katkılar sunmuştur (Baştürk, 2010: 269).

Piyasa ekonomisinin ne olduğunu daha geniş bir biçimde anlamamızda piyasa ekonomisine gelen eleştiriler ve bunlara verilen cevaplara bakmamız daha aydınlatıcı bir yol takip etmemizi sağlar. Piyasa ekonomisine eleştiriler daha ziyade “kapitalist” terimi kullanılarak getirilmiştir. Henry Hazlitt bu sistemin faziletinden haberdar olan kişilerin sisteme piyasa ekonomisi veya serbest teşebbüs sistemi adını verirken, bu sistemi ortadan kaldırmak isteyenlerin “kapitalizm” adını verdiklerini söylemektedir. Hazlitt’e göre bu terimi kullananlar, piyasa ekonomisinin kapitalistler tarafından safi kendileri için “sermaye işçilerini sömürmek ve köleleştirmek” amacıyla oluşturulduğunu savunup sistemi kötülemeye çalışmaktadır (Hazlitt, 2004a: 92-93). Hazlitt bir diğer yazısı “Kapitalizm Etiği”nde (Hazlitt, 2004b: 113) ise “kapitalizm” kavramının 1848’de yazılan Komünist Manifesto’dan altı yıl sonra Karl Marx ve Engels’in arkasından gelenler tarafından kullanılmaya başlanılan ve bu ekonomik sistemin tamamen tek taraflı bir biçimde kapital sermaye ve sermayedarlar için çalışan bir sistem olduğunu içselleştiren bir terim olarak kullanıldığını söylerken, “kapitalist” teriminin kavramsal bir ayak oyunu olduğunu da belirtmektedir.⁶ Piyasa ekonomisine eleştirel bakanların argümanları göre piyasa ekonomisi ahlaki temellere dayanmamaktadır, ahlaksızlığı teşvik etmektedir, piyasa ekonomisi fakiri daha fakir, zengini daha zengin yapmaktadır ve piyasa ekonomisi zenginliğin dağıtımında haksızlık doğurmakta ve özgürlüğü ortadan kaldırmaktadır (Yayla, 2004: 1-35). Ancak Yayla’ya göre temelde bu eleştiriler “piyasa ekonomisi”nin ne olup ne olmadığının tam olarak bilinmemektedir. Yayla eleştirilerin tek yanlı olarak Marksist literatür okuması yapılmasından kaynakladığını düşünerek, piyasa ekonomisine gelen bu eleştirilere cevap vermiştir (Yayla, 2004:1-34). Kişisel çıkar arayışını olumsuzlanması gereken bir insani özellik olarak görmeyip, insanın doğasında ve tabiatında bulan Yayla, piyasa ekonomisinin başından itibaren ahlaki bir zemine oturduğunu ve “insan hakları” kavramları ile yönlendirilerek ilerlediğini belirtir. Hayek bu noktada, bireysel çıkar ve bencilliği değil, grup çıkarı ve bencilliği üzerinden götürülen yapılanmanın bir tehdit oluşturacağını belirtmektedir. (Hayek, 1997:133). Kapitalizmin fakirlik getirdiği iddialarına da, eleştirilerin aksine piyasa ekonomisinin fakirliğin en büyük düşmanı olduğunu ve temelde iktisadi büyümeye dayandığını izah ederek cevap verir (Yayla, 2004:1-34). Barry ise bu konuda piyasa ekonomisinin yaratmış olduğu “doğal özgürlük” içerisinde “değiş tokuş, takas ve mübadele” yapmayı zenginlik yaratmada devletin düzenlemelerinden daha etkili olarak görmektedir (Barry, 2004:75). Özetle, gelen eleştirilerin aksine piyasa ekonomisi insan doğası gereği ahlaki zemine oturmakta, iktisadi kalkınma anlayışı etrafında zenginlik sağlayan, usuli adalet ilkesine dayalı olarak özgürlüklerin garantisini veren bir modeldir.

Piyasa ekonomisi ve özgürlük kavramları arasındaki ilişkinin mahiyetine bakmadan önce “özgürlük” kavramı ile ne ifade edildiğini ve tam olarak neye tekabül ettiği hususunda aydınlatıcı bir analiz yapmak en doğrusudur.

6 Hazlitt aynı yazısında özellikle kelimenin yarattığı bağımlılık ve düşmanlığı gözler önüne sererken grup psikolojisi üzerindeki etkisini de “Bu kavramsal ayak oyununun neredeyse mükemmel derecede başarılı oluşu, pek çok insanın komünizm için ölmeye istekli iken, kapitalizm için ölecek çok az kişinin bulunmasının önemli bir açıklamasıdır.” sözlerini ifade ederek dikkatimizi çekmektedir.

Özgürlük: Mahiyeti ve Kavramsallaştırması

Kavramın bizatihi kendisinden yola çıkılacak olursa özgürlük, insanın insan olarak sahip esas kudret, yani serbest eylem kabiliyeti ve herkesten bağımsız olabilmesinin ifadesi, herhangi bir yönlendirme ve baskı altında kalmadan kendi aklımız ve irademizin göstereceği yolda hareket edebilme gücümüzdür. Bir anlamıyla özgürlük mutluluğumuzu sağlayacak koşullarda herhangi bir zorlamanın bulunmaması durumudur(Tunaya, 1969: 200). Onun tarihi ise otoriteye karşı insanların başkaldırısına kadar götürülebilmektedir. Bu başkaldırının tarihi, eski Yunan, Roma ve İngiltere’de gözlemlenebilir. Fakat bu dönemlerdeki özgürlük mücadelesinin halkla ya da halkın belli bir sınıfı ile iktidar (hükümet) arasında olduğu bilinmektedir(Çelik ve Usta, 2011:90). Zamanla özgürlüğün tanımının da değiştiği gözlemlenir. Örneğin aydınlanma ile başlayan süreçten itibaren -özellikle de liberal düşünceyle birlikte- özgürlük, “bir kimsenin diğer insanların müdahalesi olmadan kendi hareket biçimini seçebilme imkânına sahip olması (Ashford, 2009: 57)” şeklinde basit, ancak içeriğinin önemli ögesini “birey” oluşturacak şekilde yeniden tanımlanmıştır. Liberaller toplumsal özgürlüğü, tek tek bireylerin özgürlüğünün tümevarımsal bir çıkarımı olarak kavramaktadırlar. Buna göre, özgür bir toplum, o toplumu oluşturan bireylerin tümünün özgür olduğu bir toplumdur. Hâlbuki kolektivistler özgür bir toplumun, o toplumu oluşturan özgür bireylerin toplamından daima daha fazla bir şey olduğunu düşünmektedirler(İnce, 2015:76). Bireysel özgürlük ilkesiyle toplumsal ve siyasal yaşamın bütüncül düzeni arasında ya da başka bir ifadeyle özne ile yapı arasında nasıl bir ilişki kurulduğu meselesi, liberal teorinin en can alıcı meselelerinden biridir (İnce, 2015:76). Hobbes ise özgürlük nedir sorusuna: “özgürlükten dış engellerin yokluğu anlaşılır” cevabını vermektedir. Hobbes’a göre bu engeller çoğu zaman insanın dilediğini yapma gücünün bir bölümünü elinden alabilir. Hobbes, özgürlüğü “doğal hak” kavramı ile açıklar. Doğal hak ise, kendi doğasını, yani kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanma ve kendi muhakemesi ile bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntemi uygulama ve her şeyi yapabilme özgürlüğü olarak tanımlanabilir. Bir hakkı bırakmak ise Hobbes’a göre “özgürlükten vazgeçme”dir(Hobbes, 2005: 96-97). Locke ise insanların daha ziyade “iyi” olduklarına inanarak bireysel özgürlük alanlarının daha geniş tutulması gerektiğini savunmaktadır. Locke politik felsefesinde mutlakiyetçiliğe karşın insan özgürlüğü ve insan hakları öğretilerini savunurken, özgürlükçü idealleri baz alarak bir egemenlik anlayışını savunur. Doğa hali ve egemenliğe bakış açısı ile Hobbes’tan büyük farklılıklar taşıyan Locke’un doğa halinde ‘iyi’ olan bireyler, bu iyiliği koruma amacıyla yaptıkları toplumsal sözleşme ile kurdukları devlette, başka bir kişinin iradesine boyun eğmeden istediklerini yaparak tam bir eşitlik ve özgürlük içerisinde yaşarlar(Göze, 2000: 154-155).

Tanımdaki özgürlük anlayışının ve tanımın öznesi konumundaki bireyin özgürlüğünün nasıl ortaya çıktığı ve sağlanabildiğine/sağlanabileceğine ilişkin olarak Hayek’in (1899-1992) görüşleri günümüzde de geçerliliğini korumaktadır(Çelik ve Usta, 2011:90). Hayek’e göre *özgürlük*; “bir insanın başkalarının zorlaması altında kalmaksızın davranabilmesi, hareket edebilmesidir”; yani “başka birinin keyfi isteğinden bağımsız olma” durumudur(Yayla, 2000: 22-23). Hayek’in birey özgürlüğünü “bastırılmaması gereken bir durum” olarak gördüğü muhakkaktır(Çelik ve Usta, 2011:91). Buna “bireysel”

veya “kişisel” özgürlük de denilmektedir. Hayek’e göre bu özgürlüğün orijinal anlamıdır.⁷ Gerçek özgürlüğün iki önemli ayağı bulunmaktadır. Bunlar, zorlamaların olmaması ve kanun hakimiyetinin mevcut bulunmasıdır. Hayek de özgürlük kavramsallaştırmasını ve özellikle kanun hâkimiyetinde özgürlük fikrini Locke, Montesquieu, Voltaire, Hume ve Kant gibi filozoflara atıfta bulunarak açıklamaya çalışmıştır. Özgür bir toplumun kanunları, Hayek için “kanun hâkimiyetinde” ve “kanun hâkimiyetine uygun” kanunlardır. Bu sebeple öngörülebilir ve tarafsız olmalıdır(Yayla, 2000: 34).

Hayek özellikle bireyin adem-i merkeziyetçi otorite yapılanmaları çerçevesinde sosyal, ekonomik ve siyasal bir varlık olarak kendisine adaletle, mülkiyet haklarının sağlanması konusunda en uygun yaşam koşullarını sağlayabileceğini varsaymıştır (Barry, 2004:147, 244). Hayek’in, ekonomik, sosyal ve siyasal teorileri içinde yer alan birey özgürlüğü düşüncesine bağlı bir şekilde yerel idarelerin işlevlerine vurgu yaptığı görülmektedir(Çelik ve Usta, 2011:92). Hayek’in bireyi ele alan görüşlerinin temelinde tarihsel liberal bireyci geleneğin etkilerinin mutlak olduğu görülmektedir.(Burns, 1984: 298). Kısaca ifade edilirse özgürlük, birincisi asgari bir “gelir güvencesi”, ikincisi de kişilerin hak ettiklerine inandıkları “özel bir gelir güvencesi”nin sağlanmasıyla gündeme gelebilir. Bu durumda da liberalizmin ortaya koyduğu özgürlük düşüncesinin, piyasa düzeni tarafından herkese sağlanan güvenlik ile piyasa düzeninin kontrol altına alınması veya tamamen ortadan kaldırılması ile temin edilebilecek olan güvenlik kavramlarıyla çakıştığı görülür (Hayek, 1999: 168).

Yukarıdaki görüşler çerçevesinde ele alındığında, Hayek’in özgürlük anlayışı⁸ negatif özgürlük olarak değerlendirilebilir. Çünkü özgürlük toplumsal boyutta değil,

7 Bu özgürlük kavramı, sorumluluk kavramından ayrık düşünülemez. Özgürlüğün aynı zamanda bireysel sorumluluk boyutu da vardır. Bireyler yaptığı tercihler ve gerçekleştirdiği eylemlerin bireysel sorumluluğunu da taşımaktadır.

8 Fakat bunlar arasından özellikle Hayek’in, özgürlük kavramının ne anlama geldiğini anlamaya dair terminolojik çalışmaları olmuştur. Özgürlük kavramı kullanımda tek bir kavram olmasına rağmen içerik olarak birbirinden oldukça farklı anlamlarla yüklenilen bir kavramdır. Hayek bu anlam kargaşasının sadece günümüze has olmadığını belirtir. Ona göre biz hepimiz özgürlükten söz ederiz, fakat aynı şeyi kastetmeyiz. Burada, aynı kelimeyle adlandırılan fakat sadece farklı olmayıp aynı zamanda birbiri ile bağdaştırılamayacak olan şeyler söz konusudur”(Yayla, 2000: 22); Hayek, özgürlüğün gerçek özgürlük dışındaki diğer anlamlarını üçlü bir sınıflandırma ile ele alıp incelemiştir. Bunlar, “siyasal özgürlük”, “iç özgürlük” ve “iktidar anlamındaki özgürlüktür”(Yayla, 2000:23). “Siyasal özgürlük”, bireyin siyasal yönetime katılmasıdır. Siyasal yönetimi gerçekleştiren bireylerin kendisidir. Seçme seçilme, yasama faaliyetlerine katılma ve bu süreçleri denetleyebilmektedir. Yayla siyasal özgürlük kavramının, “asıl özgürlüğün, bir insan grubuna, bir bütün olarak, onlara bir tür kolektif özgürlük verir tarzda uygulanmasından” kaynaklandığını belirtmektedir. Yayla, bunun için halkın zorunlu olarak özgür olması gerekmediğini söyler ve birey olarak özgür olabilmek için bu kolektif özgürlük içerisinde mutlaka bir paya sahip olmasının zorunlu olarak görmez. Bir ülkenin bağımsız olması ve o ülkedeki bireylerce siyasal yönetimin götürülmesi, mevcut ülke içerisindeki bireyleri otomatik olarak özgür kılmaz(Yayla, 2000:24). Şayet devlet ekonomik hayatı devlet kontrol ederse insanların her alanını kontrol imkanı bulur. Politik özgürlükler bu anlamda önemlidir. Yani siyasal özgürlük ile ekonomik özgürlük olması ve asla ayrı düşünülmemeleri bu sınırı gerektirmektedir. Çünkü ekonomik özgürlüğün olmadığı yerde siyasal özgürlük olmaz(Mises, 1956: 281- 284). Hayek’in sınıflandırmasına göre asıl ve “gerçek” özgürlükten farklı ikinci özgürlük durumu ise “içsel özgürlük”tür. Metafizik özgürlük de denilen bu özgürlük, Yayla’ya göre gerçek özgürlüğe siyasal özgürlükten daha yakındır. İçsel özgürlük’ün mahiyeti ise, bireylerin eylemlerini o anlık istek ve koşullarla yerine getirmesi değil, uzun vadeli kanaatleri doğrultusunda rasyonel bir biçimde kendi iradesi ile ifa etmesidir. İçsel özgürlük “akıl” üzerine oturmaktadır. Yayla bu noktada, iç özgürlüğün bireyin iç dünyası ile alakalandırıldığına, özgürlüğün sosyal muhtevasının yok olmasa bile zayıflayabileceğine dikkat çekmektedir(Yayla, 2000: 26) Hayek’in gerçek özgürlük dışında yapmış olduğu özgürlük sınıflandırmasının üçüncüsü ise “iktidar anlamındaki özgürlük”tür. En fazla eleştiri özellikle özgürlüğün iktidar edinebilme anlamındaki yanlış kullanımına gelmektedir. Hayek, özgürlük ve iktidarın eş değer kavramlar olmadığına dikkat çeker. O’na göre özgürlük ve iktidarın aynı anlamlarda kullanılması, özgürlüğün, bireysel ve toplumsal hayatta devlet müdahalesinin yapılması için meşrulaştırmacı bir araç olarak görülebileceği endişesini taşımaktadır(Yayla, 2000: 26-28)

bireysel bazda ele alınabilecek bir olgudur(Çelik ve Usta, 2011:95). Hayek özgürlüğü insanın önünde bir engelin veya kötülüğün olmaması olarak tanımlar ve bu negatif bir anlamdadır. Bireye diğer insanlar tarafından yapılan bir müdahale, zor ve baskının yokluğu bu negatifliği betimler(Hayek, 1960:19). Yani Hayek'in piyasa ekonomisi "negatif insan hakları"na dayanmaktadır. Piyasa ekonomisinin oluşturduğu ekonomik ve sosyal sistem içerisindeki bu negatif haklar, davranışta bulunma haklarıdır, daha da açacak olursak; "kişinin hayatını sürdürmek ve geliştirmek için gerekli bütün davranışları yapma ve bir şey üretme, kazanma ve istediği şekilde kullanma ve tasarruf etme haklarıdır"(Yayla, 2004: 11). Bu bağlamda piyasa ekonomisi temelde insan hakları kavramları ile berber ilerlemektedir. Yani piyasa ekonomisi ve özgürlük arasındaki ilişkinin mahiyetini bir açıdan; "insan hakları" ile kurduğu karşılıklı ilişki düzeyi de belirler denilebilir(Yayla, 2004: 12).

"Negatif özgürlük" kavramı, bireyin kendi dışında yani başkalarının otoritesi altında kalmadan özgür olması anlamı ile Hayek'in "gerçek", "bireysel" özgürlük kavramıyla özdeşdir(Yayla, 2000:28). Negatif özgürlük bir tür özgürlük alanı tanımlar. Berlin⁹ bunu, "bireyin yapabileceği veya olabileceği şeyi başkalarının (diğer kişilerin) müdahalesi olmadan yapabilmesi veya olabilmesi için bölge veya alan nedir?" sorusuna verdiği yanıt içerisinde incelemiştir. Negatif özgürlük ve pozitif özgürlük arasındaki farkları "Two Concepts of Liberty" isimli konferansında ve daha sonra makalesinde izah eden Berlin, negatif özgürlük kavramının tanımının daha ziyade İngiliz siyasi düşünürlerle ilişkili olduğunu belirtmektedir.¹⁰

Özgürlük, kimi düşünürler tarafından, doğa-insan arasındaki ilişki sonucunda oluşurken kimi düşünürler tarafından da insan-insan arasında gerçekleşmektedir. Örneğin Cangızbay, özgürleşmenin ilk unsurunu, insanın doğal hayat koşullarına karşı bir beşeriyet üretmesi üzerine kurup, çıkış noktası olarak da insanın doğa karşısında özgürleşmesinde görürken; Hayek, özgürlüğün sadece insan-insan arasındaki ilişkiyle bağlantılı olduğunu belirtmektedir. O'na göre özgürlük "sosyal" bir olaydır ve sosyal ilişkiler içerisinde varlık kazanır veya yok olur(Cangızbay, 2002: 42-67).

Ancak insan doğa ilişkisinin ötesinde bugün özgürlüğün tanımları daha artmıştır. Özgürlük sosyalizm, liberalizm ve muhafazakarlık gibi siyasi ideolojiler açısından farklılık arz etmektedir. Ancak bu başka bir çalışmanın konusudur. Kavramsal olarak çalışmada kullandığımız "piyasa ekonomisi" ve "özgürlük" kavramlarına bir anlam açıklığı getirdikten sonra, şimdi bu iki kavram arasındaki ilişkiye bakmamız yerinde olacaktır.

9 "Negatif özgürlük" ve "pozitif özgürlük" ayrımları Isaiah Berlin tarafından da yapılmıştır. Berlin negatif özgürlüğü, bir bireyin istek ve amaçlarının gerçekleştirilmesi önündeki potansiyel tüm dış "engellerin yokluğu" (Berlin, 1969: 165) olarak tanımlamıştır. Berlin'e göre "negatif özgürlük" kavramı, "bir şeyden özgür olma(freedom from something)" yani "bir bireyin, başkaları tarafından müdahale edilmeksizin hayatını yönlendirmesi, engellenmeden eylemde bulunabilmesi" durumu olarak özetlenebilir. "Pozitif özgürlük" ise, bir dış güce bağlı değildir. Bireyin kendi eylem ve kararlarındaki çıkış noktasını içsel dinamiklerle ele alan, kararların bireyin kendi mantığına dayandırıldığını savunan bir özgürlüktür. Pozitif özgürlük toplumun iyiliği esasından yola çıkarak bireyin sınırlandırılmasına veya bireye özgürlük alanı tanınmasına ulaşır. Hegel, Rousseau, Herder ve Marx gibi düşünürler pozitif özgürlük düşüncesine açılım yapan düşünürler olarak belirtilmektedir. Rothbard ise negatif özgürlüğü, "bireyin kendisine, mülkiyetine ve mülkiyetinden kaynaklanan haklarının tüm türevlerine fiziksel bir tecavüzün olmaması" (Rothbard, 2002: 218) şeklinde tanımlamıştır.

10 Locke, Hobbes ve Smith gibi

Piyasa Ekonomisi ve Özgürlük Arasında Doğrudan İlişki: Ekonomik Alan

Söylenildiği üzere özgürlük bir anlamda piyasa ekonomisi ile birlikte değerlendirilmelidir. Liberalizmin felsefi bir düşünce geleneği ya da ekonomik/siyasal bir teori biçiminde algılanmasına bağlı olarak öne çıkartılan noktalar farklılık arz etmekle birlikte, liberal düşünürlerin görüşleri sistematik bir biçimde ele alındığında, “serbest piyasa ekonomisinin” liberal düşüncenin en ayırt edici ortak temalarından biri olduğu görülür(İnce, 2015:77). Bu noktada piyasa ekonomisiyle belirli koşullar esasında şekillenmiş ekonomik özgürlüğü tekrardan tanımlamak gerekir. Buna göre ekonomik özgürlük bireylerin serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunmasını ve bu faaliyetler sonucunda elde ettiği değerleri dışarıdan herhangi bir zorlama olmaksızın serbestçe kullanabilmesi ve sahiplenmesini ifade eder. Bu tanımlama teşebbüs, mübadele, sözleşme, mülkiyet, tercih ve uluslararası ticaret özgürlükleri gibi daha da açılabilir(Aktan, 1999:76).

Ekonomik perspektif¹¹ sınırları içerisinde, piyasa ekonomisi, üreticiler ve tüketicilerin hangi malı ne kadar üreteceğini, hangi fiyattan sunacağını, mal ve hizmetlerin sürekliliğini kendi iç dinamikleri ile belirler. Belirli bir otoriteden uzak bir biçimde oluşan denge “özgür” bir yapılanma içerisinde şekillenir ve nihayete ulaşır. Sonraki aşamalarını da piyasa kendi dinamikleri temelinde serbest bir biçimde oluşturur. Bireysel üreticiye hangi malı ne oranda üreteceğine dair söylemde bulunan bir “otoriter kurum” mevcut değildir. Hayek’e göre böyle bir otoritenin bulunması olanaksızdır(Yayla, 2000:145). Hayek bunun özgürlükçü bir temelde üç özelliği bulunan bir ilişki ağı yarattığını belirtir. Bu ilişkiler ağının üçlü özellik yapısını piyasa ekonomisinin “rekabet koşulları” belirlemektedir. Buna göre piyasa ekonomisi üretilen mallarda bir serbesti yaratır. Bir üretici üretim aşamasını bildiği malları ürettiği noktada ve bu malları alabilecek alıcıların varlığını garantiledikten sonra kar elde edebileceğini saptadığı takdirde istediği her şeyi üretebilmektedir. Yani birey üreteceği malların çeşitliliği konusunda özgürdür. İkincisi ise, üretilmekte olan her şey, fiiliyatta o malın üretimini yapmayan kişilerin yapabileceği kadar ucuza üreten kimseler tarafından üretilir. Üçüncü ve son özelliği ise, özgür bir biçimde üretililecek her şey en az onu satmayan birinin satabileceği fiyat yüksekliğinde olacaktır(Hayek, 1997:112). Biraz karmaşık gibi görünen bu özellik esasında çok açıktır. Piyasa ekonomisine girişler, çıkışlar serbesttir ve rekabet anlayışına dayanır. Piyasa içerisinde A malı üretimi için girmeyi planlayan bir X üretici, mevcut piyasa içerisindeki A malını daha ucuza üretebildiği takdirde piyasa içerisinde kar marjı yaratabilir ve piyasa içerisinde önceki üreticilere bir rakip olabilir. Bir önceki üreticiler ise A malını X üreticisinin ürettiği ucuzlukta üretebildiği oranda piyasa içerisinde devamını sağlayabilir. İktisadi bir dil ile anlatacak olursak, sabit talep düzeyinde yeni bir firmanın piyasaya aynı malı üreterek gerçekleştirdiği arz artışı malın fiyatını düşürür.

11 Piyasa ekonomisi modelinin içerisinde, söylendiği üzere diğer iktisadi modellerin de temelinde olduğu gibi ahlaki, hukuki ve felsefi önermeler yatmaktadır. İktisadi modeller temelinde bulunan bu felsefi ve ahlaki temeller, iktisadi sistem ile özgürlük, ahlak ve siyasal sistem arasında yakın ilişkiler kurmaktadır(Yayla, 2000:137). Özgür bir toplumun varlık koşulu olarak görebileceğimiz piyasa ekonomisinin, özgürlük ile ilişkisini çalışmayı daha anlaşılır kılabilmek için iki alanda inceleyebiliriz. İlki, piyasa ekonomisi ve özgürlük ilişkisini doğrudan gözlemleyebildiğimiz ekonomik alan, ekonomik sistemdir. Burada, piyasa ekonomisinin işleyebilmesi için özgür ve rasyonel bireylerin varlığını; piyasa ekonomisinin otoriter güçlerin egemenlik alanlarının dışında nasıl işlediğini ve beraberinde oluşan serbest piyasa ekonomisinin özgür bireyleri, özgür tüketici ve üreticileri tekrar nasıl yarattığını gözlemleyebiliriz. Siyasal ve toplumsal alanlarda piyasa ekonomisinin nasıl daha özgür bir alana olanak sunduğu ise ilişkinin ikinci ayağını oluşturmaktadır.

Türkkan'ın "iktisadi liberalizmin dayandığı kurumlar ve temel özgürlükler" kategorizasyonu, piyasa ekonomisi ve özgürlük arasında kurduğumuz doğrudan ilişkiyi daha iyi anlamamız açısından oldukça yardımcıdır. Türkkan üçayaklı bir sınıflandırma yapmıştır, O'na göre temel özgürlükler: mülkiyet özgürlüğü, sözleşme özgürlüğü ve girişim özgürlüğü'dür (Yayla, 2000: 139). Mülkiyet hakları, bir iktisadi sisteme damgasını vuran en kritik yapı taşıdır. Bireyin özgürlüklerinin maddi temelini de "özel mülkiyet" oluşturur(Akalın, 2002:99-101). Piyasa ekonomisi de Savaş'ın belirttiği üzere fertlerin kazanımlarını ellerinde tutma hakkına bağlı olarak mülkiyet özgürlüğüne dayanmaktadır. Mülkiyet özgürlüğü rasyonel ve özgür bireye hem maddi hem manevi mal varlığını diğer insanlardan bağımsız bir biçimde tasarrufta bulunma hakkı sağlar (Savaş, 2000b: 57). Maddi bir şey üzerinde mülkiyet hakkı ve özgürlüğünün bulunup bulunmadığını anlamamızda en etkili yol o şeyi satış için piyasaya çıkarma gücümüzün varlığı veya yokluğudur(Yayla, 2001:3). Mülkiyet özgürlüğüne sahip bireyler, sahip oldukları malları "sözleşme özgürlüğü" ilkesi gereğince serbestçe takas edebilirler. Bireylerin serbest piyasa ekonomisi içerisinde birbirleri ile özgür bir biçimde sözleşme kurabilmeleri, "girişim özgürlüğü"ne dayanmaktadır. Piyasa ekonomisi gönüllü mübadele ilkesini temelinden vücut bulur ve gönüllü mübadele ilkesinin özünü ise sözleşme özgürlüğünün mevcudiyeti oluşturur(Akalın, 2002:102-104). Piyasa ekonomisinde, piyasanın koşullarında da belirtildiği üzere, giriş ve çıkışlar serbesttir. Girişimciler belirli bir merkezi gücün otoritesi olmadan özgür bir biçimde piyasaya girebilirler ve piyasadan ayrılabilirler.

Piyasa ekonomisinin özgür bir biçimde nasıl yapılabildiğini gösteren bu ilişki düzeyi herhangi bir otorite kıstasının olmadığına gerçekleşebilir. Hayek'in gerçek özgürlük olarak tanımladığı özgürlük anlayışına giren bu özgürlük durumu "akıl" üzerine oturmaktadır. Anlık saiklerden değil, uzun vadeli kanaatler üzerine oturan akıl aracılığıyla sahip olunan özgürlük, piyasa ekonomisinin oluşmasını sağlayabilmektedir. Aynı biçimde; oluşan bu piyasa ekonomisi bireylerin "gerçek" ve "negatif" özgürlüklerinin yeniden üretimini sağlar. Barry'e göre iktisadi hakların daraltılması, sivil özgürlüklerin genişletilmesinden daha ciddidir. Eğer devlet düzenlemesinin hiçbir sınırı yoksa, o zaman piyasada yaratıcılık fırsatları kesinlikle azalır. Fakat bu düzenleme kumandacı bir model değil, piyasanın özgürlüğünün devamına yönelik kanuni bir düzenlemedir. Bu konuda Barry, mevcut düzenlemeleri deneme, yenileştirme ve altüst etme özgürlüğünü piyasanın epistemik işlevinin can alıcı yönlerinden birisi olarak görmektedir(Barry, 1997: 46).

Piyasa ekonomisi ile özgürlük arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu söylerken, yine de piyasa ekonomisi tamamen merkezi bir gücün otoritesi ve kontrolünden uzaktır diyemeyiz. Devlet ve piyasa arasında azalan ve artan oranlarda bir müdahale ilişkisi söz konusudur. Devletin piyasaya müdahalesi yani merkezi kumanda modeli izlenmesi özgürlükleri azaltırken, müdahalenin azalması veya gerçekleşmemesi özgürlük alanını artırmaktadır. Bireylerin sahip oldukları ekonomik haklar devlete bir takım görevler yüklediği gibi bireyin iktisadi özgürlükleri bu alanlarda devletin müdahalesini de sınırlandırmayı gerektirir. Hayek, kanun hâkimiyeti ve özgürlük ilişkisini kurarken, kanun hakimiyetinin devletin "ekonomik planlama" veya "müdahalecilik" türünden eylemleri ile bağdaşmayacağını söylerken aslında bunu kastetmektedir. Hayek'e göre "müdahalecilik" ve "ekonomik planlama" gibi eylemler kanun hâkimiyetine ters düşmektedir. Hatta bu noktada Hayek, sosyal ve dağıtımcı adaleti öngören fikir ve eylemleri kanun hâkimiyetine

uygun bulmamaktadır. Bunları ön görülebilirlik ve tarafsızlık ilkelerine aykırı olarak görür. Yayla ise bu bağlamda, ekonominin merkezi kumanda altına alınmasının kanun hakimiyeti ile bağdaşmayacağını söylerken diğer taraftan, bunun devletin ekonomik hayata hiçbir şekilde karışmayacağı anlamına gelmediğini de belirtir. Çünkü her şeye rağmen devlet ekonomik hayatın düzenli akışı için bir hukuki çerçeve çizme gücüne sahiptir(Yayla, 2000:36-37).

Piyasa Ekonomisi ve Özgürlük Arasında Dolaylı İlişki: Toplumsal ve Siyasal Bir Alan

Piyasa ekonomisi sadece bir ekonomik sistem değildir. Sosyal bir sistem olarak kendini mevcut eden piyasa ekonomisi, sahip olduğu koşullar ve özelliklerle özgürlükçü bir ekonomik alan modelini oluştururken, aynı zamanda eş değer bir formdaki özgürlükçü toplumsal koşullarını da beraberinde taşır. Akalın, bir ülkede bireyin devlet karşısında seçmen ve tüketici olarak egemenliğini elde etmiş olması koşulunda gerçek bir piyasa ekonomisinden söz edilebileceğini söyler. Akalın'a göre piyasa ekonomisinde birey özgür, devlet müdahalesinden uzak, en iyi hakem ve seçmen özgürlüğüne sahip olarak bulunmaktadır(Akalın, 2002:93) Yani, piyasa ekonomisi modeli içerisinde birey sadece ekonomik alan içerisinde özgür bir birey değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal alanda da aynı özgürlüğe sahip bir bireydir. Savaş ise piyasa ekonomisinin siyasi yönüne dikkat çekmektedir. Piyasa ekonomisi ve özgürlük arasında dolaylı ilişki olan sistemin toplumsal ve siyasi yönü için Savaş'ın kavramsallaştırması faydalıdır. Savaş "ferdiyetçilik" ve "demokrasi" gibi siyasi kavramların piyasa ekonomisi aracılığı ile kendini ortaya koyduğunu belirtmektedir. Piyasa ekonomisi ve "ferdiyetçilik", "demokrasi" gibi siyasi kavramların sıkı bir ilişkiye sahip olduklarını söylerken, tarihsel gelişim sürecinde serbest piyasanın mı fertçiliğe ve liberalizme neden olduğu, yoksa ferdiyetçiliğin ve liberalizmin mi piyasa ekonomisini zaruri kıldığı sorusunun net bir cevabı olmadığını söylemektedir(Savaş, 2000b: 55-56). Karşılıklı olarak ekonomik yapının kendisine uygun siyasasını ve bu siyasanın kendine uygun ekonomiyi iş bir biçimde oluşturduğu söylenebilir. Diğer bir okuyuş ile, ekonomik yapı ile, toplumsal ve siyasal yapıların eş zamanlı olarak aynı mantalite üzerinden varlık kazandıklarını söylerken, piyasa ekonomisinin varlık koşullarının ve nüvelerinin aynı zamanda mevcut bulunduğu siyasanın ve toplumsal yapının da varlık koşullarını ve iç normlarını belirlediği söylenebilir. Bu bağlamda, getirdiği özgürlükçü yapısı ile piyasa ekonomisi aynı zamanda demokrasinin varlığını da bir o kadar belirlemektedir. Dahl, piyasa ekonomisinin iki açıdan demokrasinin yararına olduğunu söylemektedir. Dahl'a göre poliarsşik demokrasi sadece piyasa ekonomisine sahip ülkelerde ayakta kalmıştır. Piyasa ekonomisine sahip olmayan ülkelerde ise demokrasi varlığını sürdürememiştir. Ona göre piyasa ekonomisinin demokrasiye olan diğer faydası ise piyasa ekonomisinin belirli temel özellikleri dolayısı ile demokratik kurumlar için elverişli olmasıdır. Piyasa ekonomisi olmayan durumlarda ise Dahl, bu tarz bir ekonomik modelin temel özelliklerinin demokrasiyi zarara uğratacağını söylemektedir(Dahl, 2001:169-170)

Bu bağlamda, Hayek'in "liberal sosyal düzen" kavramı piyasa ekonomisinin siyasal ve toplumsal alanda yaratacağı özgürlüğün liberaller açısından ne derece önemli bir sav olduğunu anlayabilmemiz için bize ışık tutar. Bu kavram Hayek'in "kendiliğinden düzen" ya da kendisinin de belirttiği üzere daha açık, kesin ve muğlaklıktan uzak bir biçimde "kendi kendini üreten düzen" ya da "kendi kendini düzenleyen yapılar" sistem teorisine oturmaktadır(Hayek, 1997:xi) Smith'in "büyük toplum"u, Popper'in "açık toplum"u ve Hayek'in "özgür toplum"u aynı anlamda kullanılmıştır. Ona göre "özgür bir toplumda devlet pek çok teşkilattan birisidir, kendini üreten düzenlerin teşekkül edebileceği etkili bir harici çerçeve temin etmek için gereken, fakat hükümet aygıtına hasredilen ve hür bireylerin faaliyetlerini belirlemeyen bir teşkilattır"(Hayek, 1997: 210).

Hayek'in özgür topluma dair belirttiği sınırlamalar, serbest piyasa ekonomisi anlayışının bulunduğu bir devlet modelinde bulunur. Diğer bir okuma ile piyasa ekonomisi çerçevesi ile sınırlandırılmış bir devlet algılaması, özgür toplumun varlığının oluşmasında en önemli unsurdur. Özgür bir toplumun parlamentosunun hiç bir biçimde satın alma, satma veya ödünç verme, sözleşme yapma, uygulama, hesaplama ve kısıtlamaya dair kanun yapamayacağını belirten Hayek, özgür toplum modeli için piyasa ekonomisini öngörmektedir. Düzenlemeler yapan bir devlet ve parlamento, hiyerarşik bir uygulama ile planlı ekonomiyi veya kumanda ekonomisini uygulayarak özgürlükten uzaklaşan bir toplum modeli oluşturmaktadır. Hayek, planlı bir ekonomi modeli ile merkezi bir gücün piyasa üzerinden kontrole sahip olmasını demokrasiyi tahrip etmek olarak görür(Hayek,1997:225). Ona göre ekonomi üzerinde müdahale yapma yetkisi, ekonomi dışındaki alanlarda da merkezi bir güç tarafından müdahaleci ve kısıtlayıcı bir siyasal sistemi doğurabilir. Hayek, "*Kölelik Yolu*" kitabında otorite kıstası ile özgürlük arasında kurduğu ters yönlü denklemi detaylı bir biçimde anlatmıştır. Bireysel özgürlük alanı daraltılmaya başlandığında, bazı tehditler ile giderek daha da daralacağını ve sonuçta yok olacağını düşünmektedir(Hayek, 1999:5). Hayek'e göre bu daraltma hareketi, ekonomik ilişkiler ağının yanı sıra insan etkinliklerini kapsayan kamusal alanın da devlet kontrolüne alınmasını sağlanan bir süreç doğurur. Özbek de bu derece kontrolcü bir devlet modelinin, devlet dışında gelişecek kamusal ilişkileri olabildiğince engellenmeye çalışılacağını söylemektedir(Özbek, 2004:26-27).

Bobbio ise ideolojik, siyasal ve ekonomik olmak üzere üçlü bir iktidar sınıflandırması yapmıştır. Bobbio'nun iktidar yapısına dair yaptığı bu kategorik ayrıştırma, Hayek'in belirttiği tehlikenin oluşumunun ne derece gerçek olduğunu görmemizde yardımcı olur. Devlet en geniş anlamı ile siyasal iktidara sahiptir. Bunu elinde bulundurduğu zor kullanma gücü ile toplumu belirli edimlerde bulunma veya bulunmama yönünde mecbur kılar. İdeolojik iktidar, devletin düşünsel araçlar kullanarak toplumun belirli bir şekilde düşünmesini ve toplumu belirli form içerisine sokmasını sağlar ve bu yönde işini kolaylaştırır. Bunların yanı sıra ekonomik iktidarı ise, sahip olunan ekonomik güçle, aynı ekonomik güce sahip olmayanlar üzerinde dayatma yaratılması olarak belirler(Beriş, 2009:25). Bu farklı iktidar modelleri, farklı devletler için dağınık bir şekilde görülebilir. Bazen ikisi bazen de ideolojik, siyasal ve ekonomik iktidarların tümü tek bir elde bulunan devlet yapılanmaları görülebilir. Doğal düzen içerisindeki birey aynı zamanda kural izleyen bir varlıktır ve bu ilke modern liberalizmin önemli özelliklerinden birisidir(Yayla,2000:131-139). Hayek "keşif yöntemi" kavramı ile bir kez daha bu

doğrultuda piyasa ekonomisinin siyasal ve toplumsal alanda daha özgür bir ortam yaratabileceği tezine katkı sağlamıştır. Bu kavram yazının ilk bölümlerinde de belirtildiği üzere sadece ekonomik alanda değil aynı zamanda toplumsal hayat düzeni içerisinde de “rekabet”i sağlamaktadır. Bireyin sınırlı bilgi hacmini özgür bir biçimde bilgi paylaşımı ile genişleterek, bireylerin kendi yaşam alanlarını ve siyasal yapılanmalarını oluşturmada katkı sağlar. Bilginin görece çokluğu “keşif yöntemi” etrafında bilgiye ulaşma yollarını, alternatiflerini ve bilgiyi kullanma yöntemlerini de artırır. Piyasa ekonomisinin temel nüvelerinden olan “keşif yöntemi”nin, toplumsal hayat düzeni içerisinde varlık bulması, farklı yaşam tarzları ve düşüncelerin özgür bir biçimde ifade edilmesine olanak sağlar ve böylece daha demokratik ve liberal siyasal ve toplumsal hayat alanları yaratır. Görüldüğü üzere piyasa ekonomisi safi olarak bireylerin ekonomik alan içerisinde “özgür” karar alıp eylemde bulunmalarına imkan sağlayan bir ekonomik model değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal alan içerisinde de bireylere daha özgür bir model sunmaktadır. Piyasa ekonomisinin mütemmim cüzü olarak özgürlük anlayışı, toplumsal ve siyasal alanı da dolaylı ve içsel olarak yeniden düzenler. Mises’e göre de ekonomik özgürlük ile siyasal özgürlük iç içe geçmiştir. Bunlardan birisi olmadan ötekini eksik kalacağını savunan Mises; bir taraftan ekonomik özgürlüğün piyasa ekonomisi demek olduğunu söylerken, diğer taraftan da piyasa ekonomisinin ortadan kalktığı durumlarda bütün siyasal özgürlükler ve hakların ortadan kalkacağını belirtir (Mises, 1963:280-281). Yani hem ekonomik alanın hem de siyasal ve toplumsal alanların özgürlüğü piyasa ekonomisine bağlıdır ve bunlar doğrudan ya da dolaylı şekilde özgürlüğü etkilemektedir.

Sonuç

Hem piyasa ekonomisi hem de özgürlük kavramları günlük yaşam içerisinde sıkça kullanılıyor olmalarına rağmen bir o kadar da yanlış olarak kullanılagelen kavramlardır. Bu nedenle ilk olarak piyasa ekonomi modelinin nasıl oluştuğunu anlayabilmek için piyasa ekonomisine tarihsel bir gözle bakılmıştır. Buna göre, piyasa ekonomisi bireysel hak, özgürlük ve mülkiyet hakları üzerine oturan “liberalizm”in ekonomik modelini oluşturmaktadır.

Özgürlük kavramı ise tarih içerisinde bir çok düşünür ve filozof tarafından tartışılagelen bir kavramdır. Farklı özgürlük anlamlandırmaları içerisinde Hayek’in “gerçek özgürlük” ve Berlin’in “negatif özgürlük” kavramları bu çalışmanın “özgürlük” anlayışını oluşturmuştur. Hayek’in dediği gibi “başka birinin keyfi isteğinden bağımsız olma” ve Berlin’in belirttiği gibi “bir şeyden özgür olma” durumunu içeren bu özgürlük anlayışları piyasa ekonomisi ve özgürlük arasındaki ilişkiyi saptamamızda esas nokta olarak kullanılmıştır.

Özgürlük ve piyasa ekonomisi arasındaki ilişkinin mahiyetini daha açık bir biçimde ortaya sunabilmek için çalışma içerisinde, bu iki kavram arasındaki ilişki –alım satım işlemlerinin gerçekleştiği yer baz alınarak- “doğrudan” ve “dolaylı” olmak üzere iki aşamada incelenmiştir. Piyasa ekonomisi ve özgürlük arasındaki doğrudan ilişki piyasanın şekillendiği ve reel anlamda uygulandığı yer olan “ekonomik alanda” yaşanmaktayken, dolaylı ilişki “siyasal ve toplumsal alanlar”da gerçekleşmektedir. Ve her iki alanda da –

ekonomik ve toplumsal siyasal alanlar- piyasa ekonomisi ve özgürlük arasında “doğrusal” bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.

Bir devlet içerisinde “özgürlük” alanının varlığı veya yokluğu, o devletin siyasası, toplumsal yapısı ve en önemlisi ekonomik yapısı ile yakından ilişkilidir. Bu çalışma içerisinde de “özgürlük” kavramı ve ekonomik modellerden biri olan “piyasa ekonomisi modeli” arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan değerlendirme ortaya çıkarmıştır ki; özgürlük, ekonomik yapı, merkezi kumandacı bir modelden ne derece uzaklaşır ise o kadar artmaktadır. Yani piyasa ekonomisi ve özgürlük arasında “doğrusal” bir ilişki mevcuttur. Öyle ki, olgulardan birisi arttığında diğeri de artmakta, birisi azaldığında diğeri de azalmaktadır. Bu ikili arasında tespit edilen bir diğer özellik de aralarındaki ilişki doğrudan bir ortaklık ilişkisidir. Yani hem “piyasa ekonomisi” hem de “özgürlük” olguları karşılıklı olarak birbirini etkileyip beslemektedir. Neden-sonuç ilişkisi içerisinde olan bu kavramlar döngüsel ve dönemsel olarak birbirlerini tekrar ve tekrar oluşturabilmektedirler. Bu nedenden dolayı özgürlük piyasa ekonomisinin öncelikli olan varlık koşuludur.

Sonuç olarak piyasa ekonomisi ve özgürlük arasında sırt sırta giden bir ilişki vardır ve piyasa ekonomisi modeli Hayekçi bir “gerçek özgürlüğü” ve Berlinci bir “negatif özgürlüğü” oluştururken, bu özgürlükler piyasa ekonomisi modeli koşullarının öncelikli bir koşuludur. Piyasa ekonomisinin sahip olduğu özellikler ve koşullar özgürlükçü bir ekonomik alan modelini oluştururken, aynı zamanda eş değer bir formdaki özgürlükçü toplumsal koşullara da ortam hazırlamaktadır. Yani böyle bir ekonomik form yaşamın her alanında doğrudan veya dolaylı olarak özgür bir toplumun oluşumunu sağlar. Özgür bir toplum ise Hayek’in dediği gibi, bireysel özgürlüğün, kanun hakimiyetinin, bunlarla bağdaşır bir ekonomik-siyasal sistemin yani piyasa ekonomisi ve liberal sosyal düzenin içerisinde bulunan bir toplumdur.

Kaynaklar

Akalın, Güneri, (2000). *Kamu Ekonomisi*, Ankara, Akçağ Yayınları.

Akalın, Güneri, (2002). *Türkiye’de Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş*, Ankara, Akçağ Yayınları,

Aktan, C. Can, (1999). *Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

Aktan, C. Can, (1995). “Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm”, *Amme İdaresi Dergisi*, 28/1, ss.3-30.

Alatlı, Alev, (2010). *Batı’ya Yön Veren Metinler III*, (Çev: Kapadokya Meslek Yüksek Okulu Çeviri ve Redaksiyon Heyeti), İstanbul: Melisa Matbaacılık.

Ashford, Nigel, (2009). *Özgür Toplumun İlkeleri*, Haz. Atilla Yayla(haz.), Ankara:Liberte Yayınları.

Barry, Norman, (1997). *Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm*, Mustafa Erdoğan (çev), Ankara: LDT Yayınları.

Barry, Norman, (2004a). “*Piyasa, Ahlak, Din ve Devlet*”, Atilla Yayla(der.), *Piyasa Medeniyeti*, Ankara: LiberteYayımları.

Barry, Norman, (2004b). *Modern Siyaset Teorisi*, Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin (çev.), Ankara: Liberte Yayınları.

Baştürk, Efe, (Yaz-Güz 2010). “*Avusturya Politik-İktisadını Anlamak*”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl: 15, Sayı: 59-60.

Beriş, Hamit Emrah, (2009), *Tek Parti Döneminde Devletçilik*, Ankara: Liberte Yayınları.

Berlin, Isaiah, (1958). *Two Concepts of Liberty*, <http://www.questia.com/read/77888213?title=Two%20Concepts%20of%20Liberty>. Erişim Tarihi: 20.10.2019

Berlin, Isaiah (1969). *Four Essays On Liberty*, Ed. Henry Hardy, Oxford: Oxford, University Press.

Burns, Edward Mcnall, (1984) *Çağdaş Siyasal Düşünceler ‘1850–1950’*, Alâeddin Şenel(çev.), Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Cangızbay, Kadir(2002). *Sosyolojiler Değil Sosyoloji*, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Çaha, Ömer (2001). *Dört Akım Dört Siyaset*, İstanbul: Melisa Matbaacılık.

Çalık, Ümit(Yaz-Güz 2010). “*Avusturya İktisat Okulu ve Rasyonel Aktör*”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl: 15, Sayı: 59-60.

Çelik, F, ve Usta, S, (2011). “*Liberal Düşünür Hayek’in Özgürlük Düşüncesi ve Bu perspektiften Yerel Yönetimlere Bakışı*”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2011/2, Sayı: 14, ss. 89-104.

Çetin, Halis(2001). “*Liberalizmin Temel İlkeleri*”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss.219-238

Dahl, Robert A, (2001). *Demokrasi Üstüne*, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Demiröz, D. ve Öncü, A, (2005). “*Türkiye’de Piyasa Toplumunun Oluşumunda Hegemonyanın Rolü: Bir Gerçeklik Projesi Olarak Beyaz Türklük*”, Ahmet Öncü, Orhan Tekelioğlu, (der.), *Şerif Mardin’e Armağan*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gül, Songül Sallan (2006). *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa: Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacasında Refah Devleti*, İstanbul: Etik Yayınları.

Gürbüz, Yaşar (1987). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, İstanbul:Beta Basım Yayım.

Göze, Ayferi, (2000). *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Yayınları.

Hayek, Friedrich A., (1993). “*Liberal Bir Sosyal Düzenin İlkeleri*”, Atilla Yayla (der.), *Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar*, Ankara: Siyasal Kitabevi,

Hayek, Friedrich A.(1997). *Hukuk, Yasama ve Özgürlük Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, Mehmet Öz (çev), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,

Hayek, Friedrich A. (1948). *Individualism and Economic Order*, Chicago, University of Chicago Press

Hayek, Friedrich A. (1960). *The Constitution of Liberty*, The University of Chicago Press, Chicago.

Hayek, Friedrich A. (1999). *Kölelik Yolu*, Turhan Fevzioğlu, ve Yıldırım Arslan(çev), Ankara: Liberte Yayınları, 2. Baskı.

Hazlitt, Henry(2004a). “*Piyasa Ekonomisinin ABC’si*”, Atilla Yayla(der.), *Piyasa Medeniyeti*, Ankara: LiberteYayınları.

Hazlitt, Henry(2004b). “*Kapitalizmin Etiği*”, Atilla Yayla(der.), *Piyasa Medeniyeti*, Ankara: LiberteYayınları,

Heywood, Andrew(2006). *Siyaset*, Bekir Berat Özipek vd (çev.), Ankara: Liberte Yayınları.

Heywood, Andrew(2007). *Siyasi İdeolojiler*, Köker Levent(çev.), Ankara: Adres Yayınları.

Hobbes, Thomas(2005). *Leviathan*, Semih Lim (çev), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnce, Murat(2015). “Piyasa Ekonomisi ve Özgürlük”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 98/ Temmuz-Eylül 2015, s.75-96.

Kalenderoğlu, Mahmut(2003). *Mikro İktisat*, Ankara:Seçkin Yayınları.

Karpat, Kemal H.(2008). *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kazgan, Gülten(2000). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kılıçbay, Ahmet(1985). *Türkiye’de Piyasa Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayın No:509.

Koutsoyiannis, A. (1987). *Modern Mikro İktisat*, Ankara: Teori Yayınları.

Mises, Ludwing von(1956). *The Anticapitalistic Mentality*, London:Nosrand Company.

Mises, Ludwing von(1963). *Human Action, A treatise on Economics*, New Haven: Yale University Press.

Mises, Ludwing von(2000). *Bürokrasi*, Feridun Ergin (çev), Ankara: Liberte Yayınları.

Özbek, Meral (2004). *Kamusal Alan*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Poggi, Gianfranco(2007). *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, Aysun Babacan (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.

Popper, Karl(1967). *Açık Toplum ve Düşmanları I*, Mete Tunçay (çev), Ankara:Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

Rothbard, Murray(2002). *The Ethics of Liberty*, New York: New York University Press.

Sabine, George H. ve Thorson, Thomas L.(1973). *A History of Political Theory*, Fourth Edition, London: The Dryden Press.

Sarıçoban, K. (2012). “Avusturya İktisat Okulu, Temsilcileri ve Metodolojik İlkeleri”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, No:1.

Savaş, Vural Fuat(2000a). *İktisadın Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Savaş, Vural Fuat.(2000b). *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*, Ankara: Liberte Yayınları.

Smith, Adam(1955). *Milletlerin Zenginliği*, Ankara: Maarif Basımevi.

Tunaya, Tarık Zafer(1969). *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, İstanbul: Suphi Garan Matbaası.

Türe, Fatih(2006). “Antik Liberalizm mi Yoksa Modern Sofizm mi?”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt.6, Sayı.11, ss.23-49.

Yayla, Atilla(1992). *Liberalizm*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Yayla, Atilla(2000). *Özgürlük Yolu Hayek'in Sosyal Teorisi*, Ankara:Liberte Yayınları.

Yayla, Atilla(2001). *Devletçi Zihniyet ve Piyasa Ekonomisi*, Ankara: Liberte Yayınları.

Yayla, Atilla(2004). “Piyasa Ekonomisi: Medeniyetimizin İktisadi Temelleri” Atilla Yayla(der.), *Piyasa Medeniyeti*, Ankara: LiberteYayınları.